

202

פ' ה' קדושים 300

ש' קדושים

דבר אל כל עדת בני ישראל וגו' קדושים תהיו ופרש"י
 פ' זו בהקבל כאלוהים לפי שרוב גופי תורה תלוים
 בה וי"ל עפ"י מה שכתב החובת הלצות גדולה מעלת
 הפרישות והבדילות שאין לנו הקצ"ה להיות פרוש דהיינו
 שילך במקום שאין אנשים נודצרות ויערים לצמון ולהשכיל
 אלה מעשה ה' כי נורא היא כי לא תהו צלחה לעצת ילדה
 אלא רלון ה' ית' להיות חושב את הצרות ולחבר עמהם
 ללמד צינה והשכל בחור ה' ולא חונם שמועט צזה
 להשלים עליו אפ"ס הוא רלון ה' להיות חושב הצרות
 שעי"ז נקרב לתורה בחיבור וצדקות זו ולא כוונתו רק
 לתכלית זה אז ית' בחיבור עם אנשים ולבו דבק בה' ולעפ"כ
 פרוש וכל מעונו עולם זהו הפרישות צמר ה' חס
 שצריך כאן צלמו קדושים תהיו שסויו צפרישות וכול
 לטעות שעיני פרישות היינו צדקות הגוף לכך לאמר לצד
 אל כל עדת וגו' והיינו פ' זו בהקבל כאלוהים סיה' פרוש
 אצל מעורב עם בני אדם והטעם מפני שרוב גופי תורה
 סיקויים התורה צדקות תלוים צזה ללמוד וללמד ולסויו
ומלכת כהנים:

הוכח תוכיח את עמיתך. — שמעתי בשם צדיק אחד, את לרבות את
עצמו (כי את"ן וגמ"ן ריבויים הם). שאם בא אדם להוכיח את
חברו, יוכיח קודם את עצמו, שמה יש חטא בידו ג"כ, וקשוט עצמך תחלה.
או יאמר את עמיתך, עם עמיתך. שלפעמים את פירושו עם. והכוונה כנ"ל,
שבשעה שאדם בא להוכיח את חברו יוכיח את עצמו עמו, שהרי אפשר
שהעוולה שהוא מוצא אצל חברו נמצאת גם אצלו.

דבר אל כל עדת בני ישראל וגו' קדושים תהיו (ו"ט ב')

ברש"י: "מלמד שנאמרה פרשה זו בהקבל - מפני שרוב גופי תורה תלוין בה".
 ומקשים ע"ז הרי כל מצוה ומצוה ממצות התורה היה משה אומרה לכל ישראל,
 כאמור בברייתא? (הובאה בעירובין). ותירץ הרא"ם: "שהיו נכנסים כת אחר כת,
 משא"כ בפרשה זו שנכנסו יחד" ועיין באור החיים ע"ז.

ולענ"ד נראה לפרש מה שהתורה מדגישה כאן אל כל עדת בני ישראל יותר
משאר מקומות, כי הוכח בזה הקדוש "כד הוו מטו חבריא קדישא להאי פרשתא
הוו תראין". וצריך להבין, מה שמחו בפרשה זו יותר מכל התורה כולה? ונאמרו ע"ז
הרבה פירושים, ולדעתי דברי הזהר הקדוש הם פשוטים מאד, כי האנשים חושבים
שלא כל אדם ראוי למעלת הקדושה וזוכה לזה, כ"א תר בדרא או תלי בדרא - כי
מעלת הקדושה מצריכה להיות פרושים מן העולם ולדור במדבריות, כמו שעשו
חכמי אומות העולם כשרצו להגיע למדרגות גבוהות, שהיו מוכרחים לפרוש מן
העולם. אבל, לא כן דרך תורתנו הקדושה - ע"י קדושת התורה יכול כל אחד
ואחד להגיע למעלת הקדושה, לכן אמרה התורה: "דבר אל כל עדת בני ישראל",
בלי יוצא מן הכלל, קדשים תהיו. כל יהודי פשוט יכול להגיע לקדושה ע"י קיום
המצות. לכן אומרים "אשר קדשנו במצותינו". כל מצוה ומצוה מביאה את האדם
לקדושה; ומצינו עוד יותר - שחז"ל אומרים "והתקדשתם" אלו מים ראשונים
"והייתם קדושים" אלו מים אחרונים. כי לא רק מצוה מן התורה מביאה קדושה -
אלא אפילו מים ראשונים ומים אחרונים מביאים קדושה בנשמת האדם.

ורואים מכל הפרשה של "קדשים תהיו" שנאמרו שם דברים פשוטים. "איש
אמו ואביו תיראו" מביא לקדושה כמו "ואת שבתותי תשמרו" - אם עושה את זה
רק מפני - כי "אני ד' אלוקיכם". ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה - לעני
ולגר תעזוב אותם מביא לקדושה אם הוא מקיים מפני - "כי אני ד' אלוקיכם". לא
תגנבו ולא תשקרו ולא תשבעו לשקר" מביא לקדושה אם הוא זוכר "כי אני ד'".
"לא תעשוק ולא תגזול לא תלין פעולת שכיר" מביא לקדושה אם נשמר מזה מפני
- "כי אני ד'". "לא תעשו עול במשפט במדה ובמשקל ובמשורה מאזני צדק ואבני
צדק וכו'" מביא לקדושה בנשמת האדם אם הוא זוכר "כי אני ד' אלוקיכם" ולהיפך
- אם האדם אינו שומר את עצמו מהדברים הפשוטים הללו מביא טומאה בנשמת
האדם.

ובזה זאת ישנה רק לעם ישראל - מפני שכל הדברים הפשוטים הם מקודשים
בקדושת התורה. אבל חכמי אומות העולם אין להם הזכות הזאת. אם הם היו רוצים
להגיע לקדושה היו מוכרחים לסגף עצמם ולדור במדבריות, לא כהנם אנתנו
מתפארים "אתה בחרתנו מכל העמים" - כי היהודי הפשוט ביותר יכול להגיע
למדרגות העליונות יותר מחכמי אומות העולם הכי החשובים, מפני שלהם אין
תורת ד'.

לכן "כד הוו מטו חבריא קדישא להאי פרשתא הוו תראין". כיון שראו שכל
אחד מישראל יכול להגיע לקדושה - לא רק יהודי סגולה - שמחו, כי לא החזיקו
את עצמם במדרגת יהודי סגולה. וגם ראו כי לא נדרשת לזה עבודה מיוחדת,
יוצאת מן הכלל, רק לשמור על פשטות התורה, לקיים את מצוותיה, כראוי זה
מביא קדושה - ולכן שמחו.

2) חתם סופר

3) דברי חנניה

U

familiar natural symbol was the sun, and whose architectural representation was the pyramid or ziggurat, a massive building broad at the base and narrow at the top. The gods had fought and established an order of dominance and submission. To rebel against the earthly hierarchy was to challenge reality itself. This belief was universal in the ancient world. Aristotle thought that some were born to rule, others to be ruled. Plato constructed a myth in his *Republic* in which class divisions existed because the gods had made some people with gold, some with silver, and others with bronze. This was the "noble lie" that had to be told if a society was to protect itself against dissent from within.

Monotheism removes the entire mythological basis of hierarchy. There is no order among the gods because there are no gods, there is only the one God, creator of all. Some form of hierarchy will always exist: armies need commanders, films need directors, and orchestras, conductors. But these hierarchies are functional, not ontological. They are not a matter of birth. So it is all the more impressive to find the most egalitarian sentiments coming from the world of the priest, whose religious role was a matter of birth.

The concept of equality we find in the Torah specifically and Judaism generally is not an equality of wealth: Judaism is not communism. Nor is it an equality of power: Judaism is not anarchy. It is fundamentally an equality of dignity. We are all equal citizens in the nation whose sovereign is God. Hence the elaborate political and economic structure set out in Leviticus, organised around the number seven, the sign of the holy. Every seventh day is free time. Every seventh year, the produce of the field belongs to all; Israelite slaves are to be liberated and debts released. Every fiftieth year, the year following the seventh set of seven years, ancestral land was to return to its original owners. Thus the inequalities that are the inevitable result of freedom are mitigated. The logic of all these provisions is the priestly insight that God, creator of all, is the ultimate owner of all: "The land must not be sold permanently, because the land is Mine and you reside in My land as strangers and temporary residents" (Lev. 25:23). God therefore has the right, not just the power, to set limits to inequality. No one should be robbed of dignity by total poverty, endless servitude, or unrelieved indebtedness.

What is truly remarkable however is what happened after the biblical era and the destruction of the Second Temple. Faced with the loss of the entire infrastructure of the holy – the Temple, its priests, its sacrifices – Judaism translated the entire system of *avoda*, divine service, into the everyday life of ordinary Jews. In prayer, every Jew became a priest offering a sacrifice. In repentance, each became a high priest, atoning for his or her sins and those of his or her people. Every synagogue, in Israel or elsewhere, became a fragment of the Temple in Jerusalem. Every table became an altar, every act of charity or hospitality a kind of sacrifice.

Torah study, once the speciality of the priesthood, became the right and obligation of everyone. Not everyone could wear the crown of priesthood but everyone could wear the crown of Torah. A *mamzer talmid hakham* – a Torah scholar of illegitimate birth – said the sages, was greater than an *am haaretz kohen gadol*, an ignorant high priest. Out of the devastating tragedy of the loss of the Temple, the sages created a religious and social order that came closer to the ideal of the people as "a kingdom of priests and a holy nation" than had ever previously been realised. The seed had been planted long before, in the opening of Leviticus 19, "Speak to the entire assembly of Israel and say to them: be holy because I, the Lord your God, am holy."

Holiness belongs to all of us when we turn our lives into the service of God and society into a home for the Divine Presence. That is the moral life as lived by the kingdom of priests: a world where we aspire to come close to God by coming close, in justice and love, to our fellow humans.

פאה – נצחיות ישראל

עולים ויורדים

חזון סולם יעקב היווה מאז ומתמיד מקור לדרשות ופירושים רבים. במדרש (תנחומא ויצא) מתואר כיצד מראה הקב"ה ליעקב את שרי האומות, בדמות מלאכים, עולים לגדולה בסולם ההנהגה ומקימים אימפריות ומעצמות. אלא שכשם שמלכויות שונות עלו להנהגה, כך גם ירדו מגדולתן, "מלאכי אלהים עלים ויורדים בו" (בראשית כח, יב).

"באותה שעה נתירא אבינו יעקב ואמר כשם שיש לאלו ירידה, כך אני יש לי ירידה? אמר לו הקב"ה לישראל אם אתה עולה אין לך ירידה" (תנחומא ויצא, ב), ובהמשך "פי אעשה קלה ככל הגוים... ואתך לא אעשה קלה" (ירמיהו מו, כח), את אומות העולם שמכלים שדותיהם – אעשה כלה, אבל את ישראל שאינם מכלים שדותיהם, ככתוב: "לא תכלה פאת שדה לקצר" – לא אעשה כלה.

מצות פאה המופיעה בפרשת השבוע, פרשת קדושים, מהווה לפי מדרש זה נקודת מבחן מהותית להבדל בין ישראל לשאר העמים, בשאלת הנצחיות, וסוגית התקווה.

"ויקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדה לקצר וקציר לא תלקט" (ויקרא יט ט). ומבאר רש"י על המילים "לא תכלה פאת שדה" שישנה חובה להניח תבואה, בסוף השדה, בפאת החלקה, כלומר לא לכלות, לא לסיים את הקציר עד תום.

"דתניא אמר רבי שמעון בשביל ארבעה דברים אמרה תורה להניח פאה בסוף שדהו, מפני גזל עניים ומפני ביטול עניים ומפני החשד ומשום בל תכלה" (שבת כג ע"א). רצה לומר בגמר הקציר שכן משמע הלשון לא תכלה לשון כילוי (תורה תמימה).

לא תכלה

לשאיפות גשמיות – יש קץ ותכלית, למטרות חומריות יש גבולות שהחומר מציב. הדחף האימפריאליסטי של המלכויות השונות היה חומרני ביסודו. האימפריות השונות שאפו לכלכלה רחבה, לשליטה על כמות קרקע ואנשים, להשפעה מדינית, ובסופו של דבר, התמצה הכל – ברווחת החיים החומרים. שאיפה כזאת – הינה מוגבלת ביסודה, ועל כן יש לה תכלית, והיא עתידה לרדת מעל במת ההיסטוריה, כאשר מיצתה את עצמה.

כאשר ראה יעקב את עליות המלכויות, ידע שממשלתם יש להם סוף, כי כל התעלות הגשמי יש לו סוף ותכלית, מפני שכל התעלות – שיהיה נמצא בשלימות מדריגתו לגמרי בפעל, ולכך הוא עולה במדריגתו עד שהוא בפעל. וכאשר הוא בפעל אז הוא סופו ותכליתו... כי בשלימות מדריגתו של הדבר הגשמי הוא הקץ והסוף. (נצח ישראל פרק כ)

העלייה של יעקב בסולם ההיסטורי שונה במהותה. כבר מיסוד האומה הוגדרה מטרתה הלאומית, בדבקות בה', בשאיפה לבטא בחיים כולם את רצון ה'. לעליה לאומית כזו, באמת אין גבול וקצה.

המדרש קבע ששורש ההבדל נעוץ בכך ש"ישראל אינם מכלים שדותיהן". "כי ישראל אינם בעלי השלמה מצד עצמם, כמו שהם האומות. ולפיכך צוה השם יתברך לישראל מצוה זאת" (נצח ישראל, שם).

את סופה של חלקת השדה – לעולם לא נקצור, תמיד נראה את התכלית בעולם הערכים שאינו מוגבל במטרה גשמית. הציווי להשאיר פאה לעניים מלמד ששם, בפאה הניתנת לצדקה, בדבקות במידות האלהיות, נמצאת תכלית חיינו.

פסוק אהבתי כי ישמע ה' את קולי
 תחנוני (מילים קט"ו ט'). קשה דהיה
 לו לומר תאבתי, דמה ענין אהבה לכאן,
 וזאת היא הקושיא שהרניש רבא (פסמיס דף
 ק"ס ע"ג), ותירץ אימתי אני אהובה לפניך
 וכו' כמו שכתבו המפרשים ז"ל.

ועוד היה אפשר לומר שרצה לרמוז מה
 שמצינו בכתבי הרב ז"ל (הארי"ל
 בשער הכוונות) שיש לו לאדם קודם תפלתו
 לקבל עליו מצות ואהבת לרעך כמוך,
 שאם לא כן אין תפלתו מקובלת, ולכן
 אמר הכתוב אהבתי בלבי כל בני האדם
 כשאני רוצה שישמע את קולי תחנוני.

ועל דרך זה יובן מה שאמרו ז"ל בפרק
 ג' דסנהדרין (דף ק"ז ע"ג) שגוא כל
 שלא דיבר עמו שלשה ימים באיבה, אמר
 ליה לא נחשדו ישראל על כך. דקשה
 מאי שנא חטא זה מכל שאר חטאים מאי
 מעמא לא נחשדו.

אלא דהואיל שכל אדם מישראל צריך
 לקבל עליו מצות ואהבת כו' קודם
 תפלה, לא נחשדו להיות להם שונאים.
 והאי דנקט שלשה ימים ועלה קאמר כי
 לא נחשדו ישראל על כך ולפי דרכנו
 אפילו יום אחד אינו חשוד הואיל שבכל
 יום קודם תפלתו צריך לקבל עליו וכו'.
 יש לומר שלפעמים יש מי שלא יתפלל
 שלשה ימים כגון (ערוזין דף ס"ה ע"ה) הבא
 מן הדרך אל יתפלל שלשה ימים לפי שאין
 דעתו מיושבת עליו.

ועוד יש לומר דאמרו ז"ל (בבא קמא
 דף ט"ג ע"ה) המתפלל על חבירו
 והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחילה,
 ועל זה אמר אהבתי את חבירי כמוני
 והתפללתי עליו כמה שצריך אף לי,
 וכוה ישמע ה' את קולי דהיינו מה שאני
 מצטער עליו אף על פי שלא התפללתי
 על עצמי, ועוד ישמע תחנוני היינו מה
 שהתפללתי לצורך חבירי.

ועוד יש לומר כשאני אהב כל ישראל
 כמוני א"כ אני מתפלל כל תפלותי
 בלשון רבים, ואז בודאי שישמע ה' את
 קולי דזכותא דרבים עדיף.

ובדרך זה יובן הפסוק (ישעיה כ"ו כ')
 לך עמי בא בחדריך וכו' חבי
 כמעט רגע עד יעבור זעם. וקשה מה רצה
 לומר חבי כמעט רגע, ומי הבטיח לנו
 שחמתו של הקב"ה תעבור כרגע, ולמה

לא תיטא את אחיך בלבבך, הוכיח
 תוכיח את עמיתך ולא תטא עליו
 חטא, לא תקם ולא תטר את בני עמך
 ואהבת לרעך כמוך, אני ה' (ויקרא י"ט).

לכאן סמיכות הפסוקים, ע"פ מה שכתב
 רבינו יונה על אבות (פרק א' מ"ו) וקנה לך
 חבר, לאחד מן הטעמים שצריך אדם חבר
 הוא למצות, כלומר דאם אחד עושה דבר
 שלא כדמ, אין רצונו שחבירו יעשה גם כן
 וכן להיפוך, וממילא כח האחד יחזור בחשונה
 האחר, ע"כ.

ועיין בקב"ה הישר (פרק ה') וז"ל, ואין לך
 אהבה יותר כשרואה האדם דבר
 מגונה בחביו ישראל, שעושה איזה חטא ועון,
 שצריך להוכיחו על זה, כי נשמען של ישראל
 הן קשורין ודבוקין זה בזה, אבל הכלל הוא
 שצריך האדם מי שהוא יודע הפרתקאות
 וסבות העונשים שצאים לנשמת האדם אחר
 יציאת הנשמה מהגוף, צריך להודיע לחבירו,
 אולי על ידו יזכה חבירו גם כן ויעוז דרכי
 הרשעה, עכ"ל.

חזינן מהנ"ל דחבר טוב נקרא מי שמוכיח
 חבירו לטובתו, וזה ציבור הקרא, דאם
 רוצה לידע אם האדם שמראה לך שהוא
 כחסיך הוא צאמת אינו שונא לך, הוכיח
 תוכיח וכו' כלומר אם הוא מוכיח לך לחזור
 לטוב זהו סימן שהוא חסיך צאמת, ולא
 חשא. עליו חטא, ולא חקם ולא חטור לו,
 כלומר שלא לכעוס עליו משום שהוא נותן
 לך מוסר, אלא ואהבת לרעך כמוך, כלומר
 אהוב אותו שזהו סימן שהוא צאמת חסיך
 הטוב, וכן תעשה לו להוכיח אותו, ושייכס
 יחזרו בחשונה.

(4)
 י"ח
 א"כ

(5)
 ז"ל
 י"ח

21

26

31

36

41

46

(4)

6
ש

בחדריך דהיינו לומר שיפרוש מן הצבור,
לכן אמר חבי כמעט וכי כלומר אף על
פי שאתה מוכרח לפרוש מן הצבור דרך

בעיר כנס רגליך (כנא קמא דף ס' ע"ג), יש
לך להיות יושב ומתפלל עליהם ולצפות
לישועתם בכל רגע ורגע, כדאמרינן (שנא
דף ל"ב ע"ב) צפית לישועה, וכל דור שלא
בנה בית המקדש בימיו כאילו נחרב
בימיו (וייטלמי יומא פרק א' הלכה א') ועל
דרך זה יש לך לצפות שמכח תפלתך
שמחפלת בכוונה גדולה תעלה ותצמח
ישועת הצבור.

הוצרך לומר כך, וכי כוונת הכתוב היא
לומר שאף על פי שילך להסגר לבדו
אל יתיירא להשתהות שם זמן מרובה כי
כמעט הזמן יעבור הזעם, ויהיה זה כמו
תקוה או בשורה טובה שנותן לו רדי
שילך להתחבא וזו תמוהא גדולה, וכי אם
לא יתן לו תקוה זו לא ילך להתחבאות
בתמיהה, והלא עוד בעד עוד וכל אשר
לאיש יתן בעד נפשו (איוב ב' ד').

ונראה לומר דסיפיה דקרא בא לתרץ
קושיא הנופלת על רישיה, משום
דאמרינן במסכת תענית (דף ל"ב ע"ב) בזמן
שהצבור שרוי בצער אל יאמר אלך לביתי
אוכל ואשתה ושלום עליך נפשי, ואם
עושה כן אל יראה בנחמת צבור. וא"כ
קשה איך קאמר הכתוב כאן לך עמי בא

הדבר הנורא ביותר שקרה לנו כתוצאה מהגלות הארוכה הוא: אובדן החושים
הטבעיים, הנורמליים, הבריאים, וצריך לעורר אותם מחדש. זה תהליך ארוך
וממושך, גדול ואדיר. ומכיוון שהוא כל כך גדול, כל כך עצום, לכן כל כך גדול
היום הזה. יום זה, צעדנו בו צעד גדול מעמקי הגלות אל מהלך של גאולה.
קפיצה גדולה ועצומה, שכל ההמשך שלה, כל מה שהתקדמנו במשך השנים,
מאז היום הגדול הזה בשנת ה'תש"ח ועד היום, הכל הוא פועל יוצא מאותו
היום המיוחד הזה, שזכינו לו, בע"ה. אותו היום שדי שחרר אותנו מעול גויים,
עשה אותנו עצמאיים פה בארץ הזאת, בארץ קודשנו. הארץ שוחררה מעול
גויים ואנחנו שוחררנו מעול גויים. ומאז הכל כבר שונה. התחיל מהלך חדש.

אילו לא קמה המדינה

בליל הסדר אמרנו: "אילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים הרי אנו
ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים". כן אנחנו צריכים להגיד
ביום הזה: אילו לא קמה המדינה איזה פרצוף היה היום לעם ישראל? איזו צורה
הייתה לעם היהודי? איזו התבוללות הייתה? כפל כפליים. אי אפשר לתאר בכלל
מה היה מצב העם היהודי. הוא היה יכול להיות במצב של התפוררות גמורה.

מדינת ישראל "הרימה את זוראש", ראשם של היהודים, בכל העולם כולו. לכל
יהודי בעולם יש היום מקום שאליו הוא יכול לברוח בעת צרה; יש לו איזו
תחושה של ביטחון. הרבה יהודים לא היו יכולים להשאר יהודים לולא קמה
המדינה. במאמרו "קול דודי דופק" מדבר על זה הרב יוסף דוב סלוביציץ.
הקמת המדינה עצרה באופן יחסי את סחף ההתבוללות. בארץ ישראל אין
כמעט התבוללות. מדינת ישראל הצילה את ארבעת מיליון היהודים שחיים פה
בארץ ישראל מתהליך של התבוללות שקיימת בחוץ לארץ, ובמקומות מסוימים

7
MSI ה'ס"ה
MSI
MSI

5

אפילו מגיעה עד שבעים אחוז, או למצער במקומות אחרים בממוצע של עד חמישים אחוז. אבל באמת אין זה נכון כל כך לעסוק בפרטים. ההסתכלות צריכה להיות על מהותו הכללית של היום, על גדולת היום הזה. יש אנשים שאינם נותנים דעתם על היום הזה. יש אנשים שמתייחסים אליו בכיטול, ויש שאפילו משתדלים לומר תחנון, אף אם צריכה להתקיים ברית באותו יום. מה שורש הגישות השונות? עוז וחרוה במקומו. זה פשוט תלוי במדרגת האמונה. לימד אותנו מורנו ורבנו הרב צבי יהודה שישנם צדיקים שאינם מאמינים. יכול להיות מצב כזה, צדיקים שאינם מאמינים. "מי בז ליום קטנות"? צדיקים (סוטה מח, ב). אנשים שהם צדיקים, אבל באמונה אין להם שלמות. הם למדנים גדולים, אולי הם גם זהירים מאוד במצוות, במעשים, במידות טובות. ככל הצדדים הגלויים של קיום התורה הם מצטיינים, בולטים, אבל באמונה אין להם שלמות. יש להם איזה פגם. צדיקים שאינם מאמינים.

מה זו אמונה? לימד אותנו מרן הרב זצ"ל, שאמונה גדולה היא לראות את החיים בעומקם, לראות את מעשה ד' במציאות ולתת להכרה הזאת לפעום ככל ישותנו. לחיות באווירה של שמחה, ולראות את הכל טוב. או אז בכלל לא רואים את הבעיות. הרב זצ"ל חי את חייו ואת חיי האומה כך. במצב של טרום מדינה, כשהארץ הייתה פה קטנטנה, הוא ראה בכל בניין חדש בארץ ישראל תחייה עצומה. הוא ראה את ד' הפועלת ועושה, ולבו היה מלא שמחה. אני נזכר שפעם סיפר לנו את הדבר הזה הרב יהודה גרשוני. הוא סיפר שהיה הולך עם הרב בסמטאות ירושלים הנפולות, החרבות, והרב היה זורח, והיה מצהיר כי ירושלים נבנית. "ירושלים הבנויה". הרב גרשוני אמר לו: אבל הכל חורבן, הכל חורבן! אך הרב רואה בניין. תלוי איך מסתכלים. הכל תלוי בגודל המבט. כי עוז וחרוה במקומו. מי שנמצא בגדלות האמונה נמצא תמיד במצב של עוז וחרוה, ומי ששרוי בקטנות אמונה שרוי גם בצער. אין הוא רואה את יד ד' הגדולה העושה כל זאת. "כל מאי דעביד רחמנא לטב עביד". מי שמסתכל מתוך אמונה, רואה שהכל "לטב עביד", שהכל לטובה, לכתחילה, לא רק טובה בדיעבד, וכמו שאמר נחום איש גמזו: "גם זו לטובה" (תענית כא, א).